

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Gudöån, Långsjön och Tyresta 13 dec -21

Martina Kiibus

En lite råkall och mulen dag. Jag hade satt 25 deltagare som max och det var så stor gruppen blev. Info via hemsidan, vänner och program från tidigare guidningar. En deltagare satt i permobil. Hon var med första gången på den rullstolsanpassade guidningen vid Barnsjön i oktober och blev så förtjust så jag har lovat att inför varje lättvandrad guidning kolla upp när jag rekar om det går att komma fram för henne. Så roligt att hon kan vara med även på de lite mer utmanande turerna. Efteråt sade hon att hon verkligen uppskattar att jag tänker på henne när jag rekar och hör av mig så att vi tillsammans kan fundera över hur hon ska kunna vara med och hur vi kan hjälpas åt.

Vi startade vid Modevillan i Gudö, där jag introducerade guidningen. Dagen till ära hade jag glitter i håret. Hade också tänkt bjuda på pepparkakor, men det visade sig vara svårare än jag trodde att hitta pepparkakor som både är ekologiska och palmoljefria. Av 41 testade märken var det bara ett som kvalade in och det fanns varken på Konsum, Ica eller Hemköp. Men tanken var ju god och vi fick ett fint samtal om problematiken.

Från Modevillan gick vi ner till Gudö å, där första stoppet var den gamla torkladan. Berättade om tvätteriverksamheten på Södertörn och hur torkladorna och de gamla tvätterierna fungerade. Refererade till Fogelströms Barn av sin tid, där Lotten år 1889 tvättar i Hammarby sjö. Men i och med industrialismen och urbaniseringen flyttade tvätteriverksamheten ut från Stockholm och kom att koncentreras till Södertörn.

Fortsatte vandra längs ån, stannade mitt på och pratade om själva ån, om Tyresåns sjösystem och om de alar som kantar ån. Som gör att det känns som att paddla i ett mangroveträsk när man paddlar i ån. Man behöver inte flyga till Thailand för att få en härlig vildmarkskänsla! Knopparna var vackert gråviolettera, det blir som ett lila skimmer över de alkantade stränderna. Det var gott om färskas bäverspår på Tyresö-sidan av Gudöån.

Innan vi lämnade ån stannade vi vid en grovstammig al och pratade om dess förmåga att göda marken med sina bakterier och att den därför inte får några höstfärger, om kottarna, om dess socklar som stabiliserar stränderna och motverkar erosion och att man använt albark för att färga fisknät och alträ till att göra masklådor.

Gick ut på en liten tallklädd häll i Långsjön, så karaktäristisk för Södertörns natur. Pratade om sprickdalslandskapet och berättade om Måndalsfortet på andra sidan sjön och den gamla försvarfronten korvlinjen från början av 1900-talet, där fortet låg längs dessa vattenfyllda sprickor. I en liten hassellund vid sidan av vägen växte ett rikt bestånd myskmadra och spred sin väldoft. Berättade att denna blomma är ganska sällsynt och växer i mullrika lundar och rika skogar.

Så vidtog en liten ”transportsträcka” längs Tutviksvägen med endast ett par stopp för att kunna gå långsammare med flera stopp när vi väl kom in i skogen. Stannade vid Tutvikens gård, där det finns ett fint litet härbre med grästak och kom in på alla fördelar med gröna tak, inte minst ur dagvattenperspektiv, och hur Tyresö kommun tar med det i sin planering vid nyexploatering och försöker anlägga gröna tak där det är möjligt, t ex i Norra Centrum anläggs. Nästa stopp var Tutviksbadet, där vi gick ner till sandstranden och pratade om sjöns vattenkvalitet och strandskyddet. Badplatsen köptes in av en privatperson och skänktes till fastighetsägarföreningen i Tutviken så att alla skulle ha tillgång till en badplats. Det här är enda stället längs vägen där man kommer åt sjön, annars går tomterna ner till vattnet och vi tvingades alltså gå längs vägen. Strandskyddet handlar ju både om att tillgängliggöra stränder för det rörliga friluftslivet, alltså som en del av allemansrätten, men också om att värna viktiga livsmiljöer för vatten- och strandlevande växter och djur. Att bebygga mark så strandnära som det görs på en del håll är dessutom rätt kortsiktigt med tanke på att klimatförändringen gör att havsytan stiger och att det blir fler och fler skyfall som inte kan fångas upp om marken är alltför hårdgjord.

Så kom vi äntligen in i Tyresta. Introducerade reservatet (och nationalparken) vid en porlande bäck. Fortsatte till en torraka som var full av skalbaggs- och hackspettshål. Pratade om att hackspettarna är några av de djur som har det svårt i vårt moderna skogsbruk, med bristen på döda och gamla träd. Och att de döda träden är en förutsättning för livet i skogen. Vi tittade oss också omkring och kunde konstatera att det som är typiskt för Tyresta utöver rikedomen på gamla och döda träd och mångfalden är att det framför allt är barrskog bestående av gran och tall. Jämförde granens och tallens olika nischer, där tallen med sina djupgående rötter kan växa mycket torrare än granen som pga sina ytligare rötter är mer beroende av att det är vatten även i de övre marklagren.

Fortsatte till en fin myrstack och pratade om detta imponerande samhälle med dess olika roller. Berättade också om deras husdjur bladlössen som de ”mjölkar” på honungsdagg, dvs skit! På vintern kryper myrorna ihop i stelfrusna klumpar som både gröngölingen och grävlingen gärna kalasar på. På den här stacken syntes spår av deras myr-ätande. Ovanför stacken fanns en håll med cypressfläta som vällde ner längs hällen och husmossa som växte så snyggt ut i tydliga våningar. Insprängd bland husmossan fanns också väggmossa. Högra upp på hällen växte det grå och gulvit renlav. Tog upp den eftersom den är aktuell i adventstider. Pratade om skillnaden mellan lav och mossa och att ren- eller fönsterlav är något helt annat än vitmossa. På marken låg mosklädda lågor – trots att vi bara nosade i kanten av Tyresta så är det så otroligt fint där! Och mossorna och lavarna är ju en viktig del av skogens mångfald. Det var så roligt, för många stannade liksom spontant upp här och började leta i mossan efter olika arter. Så vi hittade också kammossa, kvastmossa och pigglavar.

På marken var det gott om ekorrnagda grankottar, som förde oss in på hur man kan spåra djur. Dels genom att titta på deras fotavtryck, dels deras spillning men också att leta efter ät-spår. Visade hur man kan se vem som ätit av kottarna, om det är ekorre, mus, hackspett eller korsnäbb.

En bit inne i skogen stannade vi och ”checkade in”. Tog in skogen helt enkelt. Och pratade om hur avstressande och viktigt det är för vårt välbefinnande att få komma ut i naturen. I Västernorrland (och kanske andra regioner också) har man infört friluftsliv på recept, där vårdcentralerna helt enkelt ordinerar skogspromenader som fysisk aktivitet.

Hittade flera andra spår av skogens insekter. En gran var full av ananasgaller som orsakas av den lilla granbarrlusen, där mamma granbarrlus lägger sina ägg i små barnkammare inuti gallbildningen.

I en sänka växte det revlumner, som liksom mossor sprids med sporer istället för frön. Deras sporpulver kallas nikt och användes förr vid pillertrillning och för att få pyrotekniska effekter på teatrar. Eftersom det är juletider pratade jag om att lumner använts som juldekoration men den är fridlyst och bör därför undvikas.

Vi gick till bäverhyddan vid Gammelström och pratade om bävern, hur det ser ut inne i hyddan, varför de fäller träd och varför de var helt utrotade av jakt 1871. Och om hur duktiga ingenjörer de är när de skapar nya våtmarker, som det är en brist på i vårt landskap.

Vid ett rikt bestånd sårläka berättade jag om dess medicinska effekter och att den funnits på varje apotek med självaktning på 1700-talet. Just för att läka sår. Dess aktiva ämne allantoin finns även i vallört och fluglarver, som också har använts och – börjat användas igen – för att skynda på sårläkningen efter operationer t ex. Liksom myskmadran är sårläkan ovanlig och trivs i mullrika jordar och är ytterligare en indikator på skogens rikedom.

På en grovstammig gran var det spår av granbarkgnagaren. Små perfekt runda millimeterstora hål som bara är i barken, inte inne i veden. Granbarkgnagaren föredrar äldre levande granar och dödar inte granen, men är ett tecken på skogens höga naturvärden. Jämförde med granbarkborren som ju borrar sig in i veden och dödar granarna. Men granbarkborren är sällan ett problem i naturskogar. Dels gillar inte granbarkborren doften av löv, dels drabbar den framför allt torkstressade granar och det blir sällan så torrt i riktiga skogar, dels lever rovticklar som äter granbarkborrar i döda lågor som det ju finns mycket mer av i naturskogar än i produktionsskogar och dels kan granarna kommunicera med varandra via mykorrhizan (svamp- och trädrötterna) så att de kan varna varandra när ett angrepp är på gång och på så sätt se till att alla bildar försvarsämnen. Mykorrhiza tar ett tag att utveckla och är sällan lika utvecklad i unga skogar.

På en al var det fullt av alticka, en ticka som växer liksom i täta rader på äldre eller döende alar. Så gick vi över bron och fortsatte på norra sidan av Lillsjön. Stannade till och doftade på porsen som växte i strandkanten och som Harry Martinsson kallade för de svenska vildkärrens lavendel.

En högstubbe och en låga av gran var full av klibbtickor. Jättefina tickor som pressar ut vatten ur granen och bidrar till att granen knäcks av och bildar en högstubbe. Klibbtickan är en nyckelart som gynnar många andra arter. Många ovanliga skalbaggar är beroende av att veden är inte bara död, utan att det också finns klibbticka i den.

Så gick vi över bron till eldstaden vid Lillsjön där vi tog paus. En strömstare flög upp från stranden och alla fick chans att se den från bron. Det var en av höjdpunkterna för flera deltagare.

Efter fikat visade jag en tall som hade flera taltickor, de enda tickorna på levande tallar som signalerar höga naturvärden eftersom fruktkropparna inte dyker upp förrän tallen är minst 100 år, ofta betydligt äldre än då. Sen fortsatte vi på norra sidan av Tyresö-Flaten. Vid en stor gran pratade vi om hur man kan fira en grönare jul. Att välja en gran som är odlad så nära en sjölv som möjligt. Allra helst KRAV-märkt, men om inte det finns, så är rödgranar mindre besprutade än kungsgranar. Allra sämst är att köpa plastgranar, även om de används flera år. Pratade också om julmaten, att man kan försöka äta mer ekologiskt och vegetariskt, att fisk som ansjovis och sill är helt okej, medan däremot den utrotningshotade ålen förtjänar ett bättre öde än att hamna på våra julbord. Och om palmoljan som ju ingår i så mycket godis och kakor och det faktum att julhandeln varje år slår rekord, att julen kommit att handla så mycket om konsumtion.

Nu hade vi kommit till Tyresö-Flaten, den djupaste sjön i Tyresås sjösystem. Vid en häll stannade vi vid en torraka med spår av långhorningen brun barkbock. Det växte också en hel del svart spiklav på den. Jag hade med min fina lupp som de som ville fick titta i. Spiklavarna blir så fina när man ser dem i lupp, som små nubb. Och jag blir lika lycklig varje gång jag får vara med om de förtjusta utropen som kommer när deltagare i alla åldrar upptäcker denna mikrovärld.

Sträckan vi hade gått norr om Lillsjön och Tyresö-Flaten ingår ju inte i Tyresta-reservatet, men berättade om planerna på ett nytt naturreservat vid Barnsjön-Gammelström och att den skogen har lika höga naturvärden som Tyresta.

Avslutade vid en härlig grovstammig vriden torraka när vi fortfarande var kvar i skogen. Här fanns det också spår av brun barkbock samt av en vedstekel. När honan lägger ägg ympar hon in svamp med äggläggningröret. Svampen bryter ner veden så att hennes ungar får mer lättsmält mat!

Läste en Luciavers som avslutning om hur vi alla kan sprida ljus med en hjälpsam hand och ett vänligt ord. Deltagarna var som vanligt jättenöjda. Utöver strömstaren var några av höjdpunkterna kulturhistorien, myskmadran, klibbtickan och allt. En deltagare sade att hon trodde att hon skulle få en naturguidning och så blev det så mycket mer, att jag fick geologin och historien i området att bilda en helhet med naturen. Och att det var det som gjorde det så intressant. Många sade också att mina berättelser, mitt engagemang och sätt att förmedla smittar och att de känner sig så uppfyllda efter en guidning. Och jag tänker än en gång att guidningarna har så många viktiga funktioner, både att människor kan få en närmare relation till och förståelse för naturen och att de får det tillsammans med andra i ett kravlöst umgänge där spontana samtal uppstår längs vägen.